

Wie heeft er wat te doen?

Begeleiding van onderpresteerders op school.

Eleonoor van Gerven

In de discussie over excellentie en toptalent in het onderwijs valt met enige regelmaat het woord onderpresteren. Het uitblijven van topprestaties wordt gezien als ´een gemiste kans´ van het onderwijs aan leerlingen die heel erg veel in hun mars hebben. In dit artikel voor leerkrachten bespreken we eerst wanneer er sprake is van onderpresteren. Daarna gaan we in op de vraag waar je het accent in de begeleiding kunt leggen. We ronden af met een voorbeeld hoe je tot een begeleidingsstrategie kunt komen.

Waar hebben we het over?

Toetsresultaten zijn een onbetrouwbare broeder als het gaat om het herkennen van begaafde leerlingen. Niet elke begaafde leerling levert altijd hoge prestaties. Maar het omgekeerde is ook het geval: niet elke hoge presteerder op school is een begaafde leerling.

In dit artikel gaan we ervan uit dat begaafdheid een aanlegfactor is. Deze aanlegfactor kan betrekking hebben op een mentaal of fysiek domein. In dit artikel, over het onderwijs aan begaafde leerlingen, gaan we uit van het mentale domein, in bijzonder de intellectuele vermogens.

Leerlingen met begaafde aanleg kunnen onder de juiste omstandigheden zich ontwikkelen tot uitblinkers. Er bestaat een wisselwerking tussen het ontwikkelingsproces, factoren in de leerling en factoren in de omgeving. Deze wisselwerking ´stuurt´ op het ontwikkelingsproces en is daarmee van invloed of de begaafde leerling ook kan uitblinken. Een leerling die uitblinkt toont een superieure beheersing van systematisch ontwikkelde vaardigheden binnen een bepaald domein waardoor hij tot de top 10 % behoort van alle leerlingen die zich eveneens in dit domein bekwamen. Uitblinken is dus een door gedrag en ontwikkeling bepaald gevolg van aanleg. De begaafde uitbinker is een toppresterder. Maar is de begaafde leerling die niet uitblinkt daarom een onderpresterder?

Superieure beheersing vergt fikse oefening. Zodra een begaafde leerling in een leerproces terecht komt, zijn de eerste resultaten niet foutloos. Zijn leerproces is nog niet zo ver dat een superieure beheersing verwacht én zichtbaar kan worden. Deze begaafde leerling kun je geen onderpresterder noemen. Met de juiste inzet van de leerling en goede begeleiding van de omgeving kan het ontwikkelingsproces optimaal beïnvloed worden waardoor die superieure beheersing ontstaat. Als een leerling van meet af aan een taak foutloos maakt, dan hoeft hij de aangeboden kennis niet meer te verwerken of de aangeboden vaardigheid niet meer in te oefenen. Deze is dan beheerst. De prestatie is hoog maar er is geen sprake van leren. De aanname dat een begaafde leerling te herkennen moet zijn aan constante hoge prestaties doet daarom geen recht aan de rol van het leerproces.

Het uitgangspunt moet zijn dat een leerling binnen de context waarin hij functioneert een maximaal haalbare prestatie levert. Als die prestatie niet spoort met wat wij verwachten van de leerling omdat wij een ander beeld hebben van zijn aanleg, zegt dat vooral iets over de context waarin de leerling zich ontwikkeld. Het zegt iets over de succes van de inspanning van de leerling én zijn omgeving om een zo optimaal mogelijk ontwikkelingsproces te doorlopen. De term 'onderpresteren' zegt derhalve iets over het ontwikkelingsproces en niet over de prestaties van de leerling. Als je dit proces wilt keren dan hebben meerdere partijen hierin 'iets te doen'.

Waar leg je het accent bij begeleiding?

Als het gedrag van de leerling zijn aanleg niet weerspiegelt, dan geeft de leerling jou een signaal. Gedrag kan veranderen, maar daar is wel in inspanning van alle partijen voor nodig. Je wilt dat de leerling 'het beter' gaat doen. Maar zeggen tegen iemand 'doe eens gezellig' leidt niet tot 'gezellig gedrag' als de omgeving niet uitnodigt tot 'gezellig voelen'. Datzelfde geldt voor het ombuigen van het gedrag van onderpresteerders. Als jij wilt dat de leerling verandert, dan moet er eerst iets in jouw gedrag veranderen. Om te zorgen dat de leerling aan jouw verwachting kan voldoen, moet je, door jouw pedagogisch-didactisch handelen, een leeromgeving scheppen waarin er een optimale balans is tussen het leervermogen, de leerbegeleiding en het leerrendement van de begaafde leerling.

De meeste interventies bij de begeleiding van begaafde onderpresteerders richten zich op aanbieden andere leerstof. Maar in lang niet alle gevallen leidt dit ertoe dat de leerling het leren gaat 'omarmen'. Wat er gebeurt is dit. Een onderpresterende leerling, is veelal een 'onderlerende' leerling. Deze leerling heeft nog niet de vaardigheden en het incasseringsvermogen ontwikkeld om zijn proces van bewust onbekwaam naar bewust bekwaam worden, effectief te doorlopen. Juist omdat er eerder geen échte leerervaringen, maar vooral veel presteerervaringen werden opgedaan. De leerling kreeg een taak, maakte deze foutloos en werd van onbewust bekwaam, bewust bekwaam: hij wist niet dat hij het kon, maar door het doen van de taak ontdekte hij de aanwezige bekwaamheid. Hij functioneerde in een nog niet eerder benoemde comfortzone. Als je de leerling dan een taak biedt waarmee je hem echt uit zijn comfortzone haalt, is er sprake van een abrupte confrontatie met het 'nog niet kunnen'.

Het gevolg is dat deze leerling emoties gaat ervaren waar hij nog niet eerder van heeft moeten leren hoe hij daarmee moet omgaan. Uit deze ervaring komt de uitspraak voort dat begaafde leerlingen moeten 'leren leren', als of het om een te kort bij de begaafde leerling gaat. Bij elke andere leerling vinden wij het gewoon, dat deze ervaring van het 'nog niet kunnen' begeleid moet worden. Alle kinderen moeten leren hoe zij zo optimaal mogelijk hun ontwikkelingsproces kunnen doorlopen en wat zij daar zelf voor moeten doen. Dat begaafde leerlingen dit niet leren in de 'basiscontext' die wij voor alle leerlingen scheppen is niet aan hen te wijten. Het 'tekort' waaraan we willen schaven ligt dus niet aan de kant van de leerling maar in de brede context waarin deze functioneert.

In de onderwijspraktijk kun je een spagaat ervaren tussen wat maximaal wenselijk en maximaal haalbaar is voor de begeleiding van een leerling. Soms is er meer wenselijk dan haalbaar. In dat geval moet je jouw verwachting bijstellen. Het is irreal van een leerling te verwachten dat deze zijn aanleg volledig verzilvert als hij daarvoor niet gefaciliteerd kan worden. Het is echter evenzeer irreal om te

verwachten dat het onderwijs voor alle leerlingen te alle tijden het ‘maximaal wenselijke’ zal kunnen realiseren!

Wat kun jij doen?

Als je als leerkracht onderpresteerders in je groep wilt begeleiden, dan betekent dit dat je je door veranderingen in jouw eigen aanpak je richt op leerinhoud en leergedrag gerichte interventies. Wachten tot de leerling spontaan verandert levert niets op. Daarom ga je de situatie zelf beïnvloeden. Dat betekent dat je stopt met doen wat je steeds gedaan hebt. Dat heeft immers niet tot het gewenste gedrag geleid en dat zal het daarom nu ook niet doen. Er bestaat geen kant en klare oplossing die voor elke leerling effectief werkt. Er is wel een manier om voorafgaand aan het inzetten van een strategie heel systematisch te verkennen of een begeleidingsstrategie die jij je voorneemt om in te zetten ook zou kunnen werken.

Het idee van een systematische verkenning is dat je jezelf steeds een vraag stelt. Elke vraag is een interventie die je kunt plegen. Met behulp van het ‘oorzaak-gevolg-denken’ werk je voor jezelf een kleine kettingreactie uit. Zo probeer je je voor te stellen wat er zou kunnen gebeuren als je die interventie toepast. Je neemt daarbij verschillende perspectieven in: wat kan je helpen de interventie te verwezenlijken, welke belemmeringen zouden er kunnen zijn en hoe zouden de betrokkenen kunnen aankijken tegen het resultaat.

Met behulp van SCAMPER (Eberle, 2008), een techniek voor creatief denken, kun je heel verschillende vragen formuleren die het startpunt kunnen zijn voor het uitwerken van zo’n kettingreactie (Van Gerven, 2013). Wees je bewust dat dit vooraf doordenken van de interventie tijd kost. Die tijdsinvestering kan voorkomen dat je, op een moment dat jij je geen ‘missers’ in de tijd kunt permitteren (bijvoorbeeld tijdens je lessen) zinloos aan de slag bent. Schat je de kans op succes klein in, dan is de interventie die je hebt bedacht, misschien niet de beste keuze om als eerste in te zetten.

Helpende handen <i>Zeven begeleidingsvragen om het leerproces van de onderpresteerder te beïnvloeden</i>	
S – Substitute	Welke leerstof moet ik vervangen om op ontbrekende leervaardigheden een beroep te gaan doen?
C – Combine	Welke leervaardigheden kan de leerling gecombineerd inzetten, om tot betere resultaten te komen?
A – Add & Adjust	Welke ander begeleidingsmoment kan ik kiezen om begeleidingsruimte voor de leerling te scheppen?
M – Magnify, Minify, Modify	Welke leerstof kan ik schrappen omdat ze geen of te weinig leergedrag van de leerling vraagt?
P – Purpose	Welke doelen kan ik samen met de leerling formuleren voor te ontwikkelen vaardigheden?
E – Eliminate	Welke stoorzenders ervaart de leerling in zijn leerproces en wat heeft hij van mij nodig om daarmee te leren omgaan?
R – Reverse	Welk inzicht zou ik krijgen als ik de leerling de meest complexe leertaken eerst aanbiedt?

Onderpresteerders begeleiden betekent dat jij het accent in de begeleiding verschuift. Je veronderstelt niet langer een spontane ontwikkeling. Je plaatst de leerling in door jou zodanig veranderde omgeving, dat de leerling zich van nature uitgenodigd voelt tot ander gedrag. Je kiest bewust die ontwikkeling een handje te helpen. De leerling heeft iets te leren en daarom heb jij iets te doen.

Literatuur

Eberle, B. (2008) *Scamper*. Waco: Prufrock press.

Gerven, E. van (2013). *Begaafde onderpresteerders. Knapzak Praktijkjdsen*. Nieuwolda: Leuker.nu